

գլխա, ուր այդ ապրանքը ամենաընտիրն է համարւում և ամենաբարձր գնով ծախւում, քսան միլիօն ըուբլու միս ու մսացու կենդանիներ է արտահանւում:

Վիճակագրութիւնը ցոյց է տալիս, որ իւրաքանչիւր Դանիացի միջին հաշուով ունի խնայողական գանձարաններում հարիւր երեսուն հինգ ըուբլի, իսկ Ռուսաստանում հազիւ եօթ ըուբլի ունի ուսուր:

Ապա հեղինակը խօսում է գիւղատնտեսական դպրոցների մասին զանազան երկիրներում, ապացուցանում է, որ մեր ժամանակի երկրագործը պիտի ունենայ ոչ միայն ամուր թիկունք ու զօրեղ բազուկներ, այլ և լուսաւոր գլուխ:

Յետոյ հեղինակը խօսում է գիւղատնտեսական ձմերային ու լրացուցիչ դպրոցների կարեւորութեան մասին և ցոյց է տալիս այդպիսի դպրոցների ծրագիրը:

Թող մեր նոր դպրոցը, ասում է հեղինակը, հանդիսանայ մի սերմնացան, որ առողջ սերմեր ցանելով մեր գիւղացու հոգեկան աշխարհում, դարձնէ նրա միտքը աւելի զուարթ ու լուսաւոր:

Ներկայ ժամանակ, երբ ամենուրեք հայ գիւղացին տառապում է յետին աղքատութեան մէջ, ամեն մի հայի, մանաւանդ հայ ինտէլիգենցիայի, հայ հոգեւորականի, հայ ուսուցչի և հայ բարերարի պարտականութիւնը պիտի լինի լուրջ կերպով մտածել Աշէրօնի գաղափարների իրագործման համար:

2. Զ Ր Ո Յ Ց Յ Ն Ր

Վ. Փափագեանի

Վրդանէս Փափագեանը շատ վաղուց է գրում, բայց ամենից սակաւ գնահատուած հեղինակներից մէկն է: Փափագեանը շատ ինքնուրոյն գրող է, նրա երկերը բո-

լորովին ջոկուում են մեր բոլոր միւս վիպասանների երկերից, որովհետեւ նա՝ վիպասան չէ, նա նոյնիսկ կարծես իրական կեանքի հետ գործ չունի։ Նա ըստ մեծի մասին առականեր, զրոյցներ, այլաբանութիւններ գրող է։ Բայց նա տաղանդաւոր գրող է, որովհետեւ նա երևակայական, այլաբանական զրոյցների մէջ էլ բանաստեղծ է, ճշմարտութեան և հոգեբանութեան դէմ չէ մեղանշում, նրա նկարագրած երևակայական երևոյթները, զրոյթիւնները և փաստերը իրական կեանքում կարող են եղած լինել կամ լինել գէթ փոխաբերական մտքով։ Նա նոյնպէս կեանք է նկարագրում, բայց այլ ձևով և այլ կեանք, բայց ոչ մեզ շրջապատող, առօրեայ կեանքի արտայտութիւնները։ Եւ այս նրանից է առաջ գալիս, որ նա երևի մեր կեանքում չի գտնում այնպիսի հերոսներ, որոնք նրա վսեմ գաղափարների մարմնացնող լինեն, որոնք կարողանան արտայայտել նրա մտքերը, ձգտումները, զգացմունքները։ Նա մարդասիրական բարձր գաղափարների, սիրոյ, ազատութեան, ժողովրդի, ամբոխի երջանկութեան քարոզիչ է և սոցիալական գաղափարների մարգարէ։ Նրա զրոյցներից և առականներից շատերը նոյնիսկ ինքնուրոյն չեն, այլ առնուած են ուրիշ ազգերի ժողովրդական գրականութիւնից, բայց այս հանգամանքը չէ նսեմացնում Փափագեանի նշանակութիւնը իբրեւ հայ գրականութեան մէջ տաղանդաւոր հեղինակի, որ տարածում է հասարակական օգտաւէտ գաղափարներ բանաստեղծական լեզուով։

Փափագեանը ժողովրդի տանջանքների երգիչ է, նա յեղափոխական զգացմունքներ և գաղափարներ զարթեցնող է, խաւարի և բռնութեան դէմ, ուժեղների և կեանքի բարիքը վայելողների, ամբոխի աշխատանքը շահագործողների դէմ բողոքող բանաստեղծ է։ Ափսոս, որ ես ծանօթ չեմ Փափագեանի կեանքի մանրամասնութիւնների հետ, որովհետեւ նրա կենսագրութեամբ կարելի է շատ բան մեկնել նրա երկերի ուսումնասիրութեան ժամանակ։ Շատ հաւանական է, որ նա Թիւրքահայաստանում

և Պարսկաստանում ապրած ժամանակ է ներշնչուել տառապած ժողովրդի չարչարանքները երգելու հակումով և գրել է արևելեան բանաստեղծութեան մէջ հնումը տառածուած ձևով, այսինքն առակներով և զրոյցներով է արտայայտել իւր մտքերը, զգացմունքները, իւր ժողովրդասիրական հակումները և բնազդը: Փափագեանի լեզուն ևս ինքնուրոյն է, շատ հարուստ, ուժգին և բանաստեղծական: Շատ տեղ Փափագեանի պատմութիւնը քնարեղծութեան տպաւորութիւն է թողնում, կարծես թէ ոտանաւոր է ընթերցողի առաջ: Գրելու ձևը նոյնպէս գեղարուեստական, հեղինակի բերանով համարեա ոչինչ չէ պատմում նա, այլ գործող անձինքներն են, որ գործում են, մի հանգամանք, որ ապացուցանում է նրա տաղանդի ոյժը, էպիքական երկեր գրելու ձիրքը: Հէնց առաջին երկու զրոյցներում Փափագեանը երգում է սիրոյ ոյժը և ստեղծագործական նշանակութիւնը աշխարհում: «Ֆահրադ և Շիրին» պարսկական պօէմայի բովանդակութիւնը այդ երկու սիրող էակների սիրոյ խորտակումն է: Շիրինը յանձնում է Ֆահրադին երջանկացնել Իրանն ու Թուրանը խլելով չար ոգու ձեռքից հիւրի-փերինների կեանք տուող առասպելական գետը, որ «Զուլի—Շիր» անունն էր կրում: Այս առաջարկութիւնը Շիրինը անում է Ֆահրադին, որովհետեւ վերջինս կամենում էր ապացուցանել թէ հրքան շատ էր սիրում Շիրինին:

Խօսիր, իմ Շիրին, ասա, դրդիր ինձ, գործել եմ ուզում. սէրն է սրտում. նրա կայծերը երկինք են ձգտում, որս են որոնում: Ասա, կուգե՞ս այդ գոռլեռները հարթեմ—դաշտ շինեմ, անապատի մէջ դրախտ կառուցանեմ, աւերիչ գետի հոսանքը դարձնում, չար ոգիներին ճգմեմ. հալածեմ, աշխարհը միմիայն սիրոյ, բարութեան բի հովիտ փոխեմ...

Եւ ելաւ Ֆահրադը, առաւ տապարը, զինեց իր սիրոյ բոցոտ կրակով: Գնաց Ֆահրադը, մտաւ լեռները, իջաւ անդունդներ, տապալեց ժայռեր և ճգնեց

անմահական շուրը գտնել և աշխարհին նուիրել: Չար ոգիները գետը քաշեցին խորքերը տարան, իսկ Ֆարհադը աւելի յամառութեամբ պեղեց ու պեղեց: Տարիներ անցան: Ֆարհադը վերջապէս գտնում է գետը և հանում գետնի երես, բայց յանկարծ քամին ձայնում է, որ Շիրինը երկար սպասելուց մեռել է: Յանկարծ ջրերը ետ ընկրկեցին: Առանց Շիրինի կեանքը Ֆահրադի համար այլ ևս գին չունէր և նա տապաւորով վերջ տուեց կեանքին, իսկ նրա արիւնը ոռոգեց գետինը: Շիրազի հողում, տարիներ յետոյ բուսեց արիւնոտ ծաղկով և արիւնոտ պտղով նոննու ծառը, որի պտուղների մէջ երկու միմեանց կծկուած մասեր կան, որպէս երկու միմեանց միացած սրտեր:

Նոյն գաղափարը, սիրոյ ամենակարող ուժը արտայայտուած է և միւս զրոյցի մէջ, որ «ինչու՞նի է ուժը» վերնագիր ունի: Հնդկաստանում մի թագաւոր շատ սիրում էր մեծ շէնքեր, պալատ ու մզկիթ, պարտէզներ և աշտարակներ շինել:

Մի օր թագաւորը իւր վէզիրների հետ գնում է դիտելու թէ ինչպէս էին գործաւորները ահագին քարեր շալակում և տանում: Մինչդեռ շատերը տքնում էին ծանր բեռների տակ՝ մէկը նրանցից առանց օգնութեան մենակ էր շալակում ու երգը բերանում անդադար կրում: Թագաւորը զարմացաւ և հրամայեց նրան մի օր, որ քարէ սիւնի պատուանդանը կանգնեցնի: Մօտեցաւ Հասանը քարին, կանչեց Աստծու հօր անունը և երգելով բարձրացրեց և դրեց սիւնի տակ: Հրամայեց թագաւորը իմանալու Հասանի ուժի գաղտնիքը: Մեծ վէզիրը գնաց մի օր Հասանի խրճիթը հիւր և տեսաւ, որ Հասանը ունէր մի սիրող կին, որի հետ նա իրան ամենաերջանիկ մարդն էր համարում: Թագաւորը այս բանին չ'հաւատաց և հրամայեց նրա կնոջը և երեխային խլել, որպէսզի տեսնի թէ ինչպէս պիտի աշխատէր Հասանը սրանից յետոյ:

Միւս օրը Հասանը եկաւ աշխատանքի տեղը, բայց

այլևս նա չէր կարողանում նոյն իսկ մանր քարեր շար-
 փելու, որովհետև նրա ծնկները ծալւում էին ու թևերը
 կարկամում։ Այս զրոյցի միտքը նոյնպէս այն ճշմարտու-
 թիւնն է, որ չկայ աշխարհում աւելի մեծ քաջալերիչ,
 մեծ բժիշկ, քան սէրը, անկեղծ ու վառ, մշտաւտ սէրը,
 որ իր ժպիտով հերոս է շինում, քարեր է փշրում, արգել-
 ներ ջարդում և որի առաջ աշխարհը անզօր է և ցաւը
 թզուկ։ Ոյժը սիրոյ ծնունդ է, սէրն է, որ կարող է լեռ-
 ներ շարժել, աշխարհը փոխել, բոլոր անիրաւութիւննե-
 րը անզօր դարձնել և ամեն մի փուշ վարդի փոխանակել
 —ասում է զրոյցը։

Այս այն սիրոյ վարդապետութիւնն է, որ դարերի
 ընթացքում քարոզել են լաւագոյն մարդիկ, մեծ բարոյա-
 գէտները, մեծ փիլիսոփաները և գիտնականները, որոնք
 մտածում են լաւագոյն կեանք ստեղծել ժողովրդի մե-
 ծամասնութեան համար։

Մի ուրիշ զրոյց «Առուակ» վերնագրով գաղափարի
 ոյժն է ներկայացնում։ Մի թագաւոր հրամայեց հպատակ-
 ներին մի այնպիսի պարտէզ շինել, որի մի ծայրից մինչև
 միւսը գնալու համար օրեր էին հարկաւոր։ Դժբախտ
 ամբոխը քրտնաջան աշխատանքով տարիների ընթացքում
 տնկում էր պարտէզը։ Թագաւորը հրճուանքով շրջում էր
 այդ դրախտի մէջ։ Բայց մի օր այնպատ լեռներից եկաւ
 մի առուակ և մտաւ արքայի կառուցած մեծ պարտէզի
 մէջ։ Թագաւորը ծիծաղեց և հրամայեց թողնել, որ հոսէ
 առուակը ծառերի տակով և ոռոգէ նրանց։ Նորեկ վտակը
 սակայն հետզհետէ առատացաւ և ապա գետակի փոխուեց,
 հետզհետէ այնքան մեծացաւ, որ դուրս եկաւ պարտէզից
 և սկսեց ջուր տալ թագաւորի հպատակների արտերին։

Աւելի և աւելի մեծանալով գետը հեղեղեց թագա-
 ւորի պարտէզը, քանդեց ու տապալեց պալատները և ոչ
 մի պատնէշ չ'կարողացաւ դիմադրել նրան, որ սակայն
 բաժան-բաժան լինելով ժողովրդի դաշտերը ջրում էր և
 բարւոքում հպատակների կեանքը։

«Նրկու թռչուն» զրոյցի մէջ հեղինակը պատմում է, թէ ինչպէս վանդակում փակուած թռչուններից մէկը վատահոութիւն ունեցաւ վանդակը բաց եղած ժամանակ թռչել և ազատութիւն գտաւ, իսկ միւսը, որ աւելի երկչոտ էր և գերութեան ընտելացած, չկամեցաւ ազատուել: Միւս բոլոր զրոյցներն էլ նոյնպէս գաղափարական և մէկը միւսից գեղեցիկ: Փափագեանի լեզուի մասին մի փոքր հասկացողութիւն տալու համար բերենք մի կտոր, որ կարծես թէ յանգերով գրած մի քնարերգ է:

Նւ գիտէր Ֆահրադը սիրել Շիրինին: Սիրել այն սիրով, որ աչքը գետնից ամպին է ձգում, ժայռեր հալցնում, ճահիճների տեղ վարդեր—աճեցնում, անապատի մէջ ծաղիկ բուսցնում: Սիրել այն սիրով, որ չէ խոնարհւում, կծկւում, ստրկանում, այլ որ ներշնչում է, ճղճիմ թզուկին հսկայի փոխում:—

Մի ուրիշ տեղ զրոյցի հերոսուհին այսպէս է արտայայտում իւր սէրը. Ջալիէն ասում է Հասոին.

Ես քեզ սիրում եմ, այնքան եմ սիրում, որքան չի սիրում թիթեռը ճրագին, սոխակը վարդին, աշխարհը արևին և բոյսը հողին:

Փափագեանի այս զրոյցները ընթերցանութեան շատ հաճելի նիւթեր են և բոլոր դպրոցների գրադարանների զարդը կարող են լինել: Գրականութեան ուսուցիչը շատ օգտաւէտ դասախօսութիւնների առարկայ կարող է ունենալ, եթէ աշակերտներին կարդայ այս գիրքը լուրջ քննադատութիւններով: Ես մի անգամ կ'վերադառնամ Փափագեանի մասին նորից խօսելու:

Գ. ՅԱԳԻՐԱՐԻԱՆ

ՄՏԱՑՈՒՄ ԳՐԹԵՐ

Др. С. А. Майсүрияңъ Химіотерапія. „606“ при сифилисѣ. Тифлисъ 1910 тип. Т. Ротиніаңъ. Բժ. Մայսուրեանցը այս գեղուցումը կարդացել է կովկ. կայս. բժշկ. ընկերութեան ժողովում: Սա. Կանայեանց. Ջոշանց տուն կամ Սասմայ ծռեր վէպի